

KARMACSI ZOLTÁN

Tiszaújlak lakosságának identitásmutatói

Bevezetés

Az ember élete folyamán sok és sokféle kapcsolatba kerül embertársaival. Társas lény mivoltából fakad az az igénye, hogy kapcsolatokat létesítsen, illetve fenntartsa. Életében a kapcsolatok nélkülözhetetlen szerepet töltenek be, hiszen ezek révén érintkezhetnek egymással, ezek keretében nyílik lehetőség az együttműködésre, egymás kölcsönös megismerésére, formálására. Az emberek számára tehát létkérdés a kapcsolatok kialakítása és fenntartása, hiszen e nélkül nincs társadalmi élet.¹ A társadalmi élet során a társas kölcsönhatások láncolata, egymásra következésük meghatározott sorrendje, a kommunikációk sorozata jellegzetesen formált viszonyt épít ki az emberek között. E viszonyban a résztvevők nem egyszerűen hatást gyakorolnak egymásra, hanem kisebb vagy nagyobb mértékben függnek is egymástól.

„Az emberek között létrejövő különféle kapcsolatokat a szociálpszichológia személyek közötti, társas, vagy más néven interperszonális kapcsolatoknak nevezi.”² Minden interperszonális kapcsolat lényege, nélkülözhetetlen feltétele az interakció, vagyis a kölcsönös egymásra hatás. Tágabb értelemben az interakció két vagy több személy között létesült azon folyamat, amelyet közösen egyeztetett jelentések szabályoznak a résztvevők mindenkori szükségleteinek megfelelően.³

A különböző anyanyelvű és nemzetiségű (etnikumú) emberek között létrejövő kapcsolatokat interetnikus kapcsolatoknak nevezzük. A kölcsönös egymásra hatás legfontosabb eszköze a kommunikáció.⁴ Mind a verbális, mind pedig a nonverbális kommunikációs eszközök hatással vannak a kapcsolat(ok) alakulására és a bennük részt vevő személyekre. Ezért az interetnikus

1 Vö. Dr. Szabó István: *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.

2 Uo.

3 Vö. Dr. Szabó: i. m.

4 Vö. Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.

kapcsolatok vizsgálatánál elengedhetetlen a nyelvek presztízsének, a nyelv-választási szokásoknak a vizsgálata. Trudgill szerint az etnikum olyan szociokulturális társulás, amelynek tagjai saját csoportjukat más csoportoktól különbözőnek, kultúrájukat pedig más csoportok kultúrájától különböző kultúrának érzik.⁵ Fishman elméletében az etnikum kisebb és helyhez kötődőbb, mint a nemzetiség.⁶ Az egyén nyelvi identitásának kérdése az etnikai és nemzeti hovatartozással kapcsolatban merül fel a legmarkánsabban. Az etnikai identitás nem más, mint ragaszkodás és hűség egy olyan csoporthoz, amelyhez az embert a származása fűzi.⁷

Az etnikai hovatartozás kérdései szoros kapcsolatban állnak a nemzeti identitással. A vallásgyakorlat, a hosszú múltra visszatekintő intézmények és a hagyományok mind fontos szerepet játszanak a nemzeti és etnikai identitás kérdésében. A kialakuló nemzeti identitásnak mégis talán leggyakoribb szimbóluma a nyelv.⁸ Ezért az identitástudat kérdésénél, akárcsak az interetnikus kapcsolatok vizsgálatánál, fontosnak tartom a nyelvhasználati arányok, a nyelv-választási szokások és a nyelvi attitűdök vizsgálatát.

Kárpátalja magyar nemzetiségű lakossága az ukrán államon belül kisebbséget alkot. A kárpátaljai magyarok kisebbségi helyzete elsősorban abból adódik, hogy különböző államfordulatokat élt meg. Az első és második világháború között Kárpátalja területét a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. A második világháború éveiben átmenetileg Magyarországhoz tartozott. 1945. július 29-én a szovjet és a csehszlovák hatalom megállapodása szerint Kárpátalja a Szovjetunió Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságával egyesült. A Szovjetunió széthullása után a független Ukrajna kötelékébe került.⁹

A kisebbségi helyzetnek természetes velejárója a kétnyelvűség, mégpedig azért, mert a hatalmon lévő nemzet „ráerőszakolja” nyelvét a hatalom alatt álló nemzetre, nemzetiségre (etnikumra).¹⁰ Bartha Csilla elméletében kétnyelvűnek nevezi azokat az embereket, „akik a mindennapi érintkezéseik során egynél több nyelvet rendszeresen használnak”.¹¹ Bourdieu¹² „szimbolikus csere” elmélete szerint a nyelv vagy nyelvek nyelvi piacokon jelennek meg,

5 Vö. Trudgill, Peter: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1997.

6 Vö. Fishman, Joshua A.: *The Relationship between Micro and Macro-Sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When*. In: Pride, J.B.–Holmes, Janet (szerk.), 1997.

7 Vö. Crystal, D.: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest, 1998.

8 Vö. Crystal : i. m.

9 Vö. Hajdú-Moharos József: *Fehéroroszország, Ukrajna, Moldávia, Kárpátalja leírása*. Balaton Akadémia, Vörösberény, 1995.

10 Vö. Romain, Susan: *Bilingualism*. Basil Blackweel, Oxford, 1989.

11 Vö. Bartha Csilla: A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. In.: *Magyar Nyelvőr*, 120. 263-282.

12 Bourdieu, Pierre: *The economics of linguistic exchanges*. Social Science Information, 1997.

amelyek tényleges értéke szimbolikus társadalmi értékektől függ. Ezen elmélet két nyelvi piacot különít el: a külső nyelvi piacot (P1) és a belső nyelvi piacot (P2). A külső nyelvi piacon a kisebbségben élő csoport és a domináns csoport tagjai között folyik a kommunikáció. A belső nyelvi piacon a kisebbségi csoport tagjai egymással érintkeznek.¹³ A kétnyelvű emberek minden kommunikációs helyzetben a kommunikatív kompetenciájuk által kiválasztanak egy nyelvet a rendelkezésükre álló nyelvi repertoárból, amely az adott helyzetnek megfelelő. Ezt nevezzük nyelvválasztási szokásnak, amely a nyelvhasználat egyik kategóriája. A nyelvválasztási szokások nyelvhasználati színtereken nyilvánulnak meg. Nyelvhasználati színtérnek (*domain*) azon tényezőknak az együttesét nevezzük, amelyek a beszélők kódválasztását, ez esetben nyelvválasztását vélhetőleg befolyásolják.¹⁴ Fishman¹⁵ öt nyelvhasználati szintet (színteret) különít el: 1. család, 2. vallás, 3. barátság, 4. oktatás, 5. foglalkozás. Fishman szintjeit a korábbi empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálataimban még kibővítettem a hivatalos helyek szintjével és a környezeti helyek szintjével. A hivatalos helyekhez soroltam a postát, az orvosi rendelőt, a bankot (takarékpénztárt) és a különböző hivatalokat. A környezeti helyekhez pedig a jegypénztárakat, a boltokat, a vendéglőket, a piacokat, a szórakozóhelyeket és a kultúregyesületeket.

A kutatásról

Tiszaújlakon közel kéthónapos állomásozó terepmunkát végeztem. Ez idő alatt módomban volt megfigyelni a kutatópont etnikai viszonyait, feltérképezni a gazdasági, etnikai, kulturális és egyéb helyzetet. A terepmunka idején 18 mélyinterjút készítettem a helyi lakosokkal. Emellett 20 nyelvi és etnikai identitást kutató kérdőívet is kitölttettem. Mind a kérdőíveknél, mind pedig a mélyinterjúknál igyekeztem minden korosztályt és mindkét nemet egyenlő arányban képviseltetni a vizsgálatban.

A szemléletesség kedvéért az állomásozó terepmunka adatait helyenként kibővítettem az 1998-ban a Tiszaújlaki Széchenyi István Középiskola és a Tiszaújlaki 1. Számú Középiskola 10–11. osztályos tanulói körében elvégzett empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 1998. évi középiskolás vizsgálat), a 2000-ben a tiszaújlaki 25–45 éves korosztály körében elvégzett empirikus szociolingvisztikai kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 2000. évi felnőtt vizsgálat) és a 2000-ben Csernicskó István vezetésével, a

13 Vö. Bartha Csilla: *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kézirat, Budapest, 1993.

14 Vö. Trudgill: i. m.

15 Vö. Fishman: i. m.

Limes Társadalomkutató Intézet által elvégzett nyelvi és etnikai identitás a kárpátaljai középiskolások körében kérdőíves vizsgálat (továbbiakban 2000. évi középiskolás vizsgálat) eredményeivel.

Tiszaújlak

Története

Tiszaújlak (ukránul Вілок) egy városi jellegű település (ukránul селище містського типу), amelyről már 1304-ben is találhatunk feljegyzést Wylak néven. Jelenlegi ukrán nevét is ez ősi névből vezették le. A település a történelem folyamán többször fontos szerephez jutott. Tiszaújlakon működött a Kamarai Sóhivatal, amely azt jelentette, hogy a Szlatinán kibányászott só elosztását itt végezték. Emellett fontos fafeldolgozó és faanyagelosztó-hely volt. A település nehéz időket is megélt, mivel többször feldúlták a tatárok és a törökök, illetve több alkalommal tette egyenlővé a földdel a Tisza folyó kiöntése.

Az 1703–11-es II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc itt aratta első győzelmét a tiszai átkeléskor. A szabadságharc 200. évfordulójának tiszteletére a Tisza híd bal hídfőjén 1903. szeptember 20-án felavatták a Turul-emlékművet. 1920-ban a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták a területet. A cseh éra alatt rengeteg új faházat építettek az 1932-es árvíz károsultjainak.

1939-ben a Csehszlovák Köztársaság visszaadta Kárpátalját Magyarországnak, ám a 2. világháború rányomta bélyegét erre az időszakra. 1944-ben, amikor a szovjet csapatok „felszabadították” a német és magyar „megszállás” alól, Kárpátalját a Szovjet Szocialista Ukrán Köztársasághoz csatolták egészen 1991-ig, azaz a Szovjetunió széthullásáig, és ekkor Kárpátalja a Független Ukrajna fennhatósága alá került. 1944 novemberében a sztálini terror Tiszaújlakon is elkezdődött. Ebben az évben november 17–26-a között a településről 147 embert hurcoltak el, közülük 23 soha nem tért haza. Ebben az időben vitték el és ítélték halálra Fábián Kázmér édesapját is, aki a Rákóczi-ünnepségek szervezője volt.

Földrajzi elhelyezkedése

A település a Tisza folyó jobb partján terül el. A Tisza híd után a Tisza határfolyóként szolgál. Tiszaújlakot északi irányból Tiszakeresztúr és Karácsfalva, déli irányból Tiszabökény, keleti irányból Tiszaújhely¹⁶ és nyugati irányból

16 Mind a négy település többségében magyarlakta.

1. ábra

Tiszaújlak elhelyezkedése Kárpátalja térképén (részlet)

Magyarország határolja (1. ábra). A települést átszeli az Ungvár–Beregszász–Rahó és az Ungvár–Beregszász–Halmi (Románia) országút, valamint az Aknaszlatina–Bátyú–Csap–Ungvár vasútvonal (1. ábra).

Lakossága, nemzetiségi összetétele és etnikai viszonyai

A települést napjainkban 3446 személy lakja, amelyből 2653 magyar (ez a lakosság 78%-át teszi ki), 711 ukrán, 41 orosz, 11 cigány és 30 egyéb nemzetiségűnek vallja magát. A magyar nyelvet anyanyelvként 2690 fő használja. (vö. Склад населеня ..., 2000.) A nemzetiség kérdésénél megjegyezném, hogy a község lakosai által cigánynak tartott lakosok közül sokan magyar nemzetiségűnek vallják magukat, vagyis nem vállalják cigányságukat.¹⁷

A helyi önkormányzat statisztikai adatai szerint Tiszaújlak lakossága a 2000. évben 3398 fő. Ebből 3042 magyar (a lakosság 89,5%-a), 287 ukrán (8,4%), 68 orosz (2%) és 1 zsidó nemzetiségű lakos. A két hivatalos statisztikai adat összevetéséből a valóság hivatali szinten való pontatlansága, torzítása tárul elénk. Ez a legszembetűnőbb a magyar–szláv viszonyban.¹⁸

17 A továbbiakban a cigány szó alatt azokat az embereket értem, akiket a helyi lakosság nagy része cigánynak tart, de önmagukat magyar, vagy más nemzetiségűnek vallják.

18 Ugyanezt a jelenséget megfigyelhetjük Kárpátalja egész területén.

Közigazgatási rendszere

Ma Tiszaújlak a Nagyszőlősi Járási Közigazgatáshoz tartozik. Helyi önkormányzattal rendelkezik. A Nagyszőlősi Járási Közigazgatási Tanácsban három magyar¹⁹ nemzetiségű képviselővel van jelen. A községi tanács 20 képviselőből áll: 16 magyar nemzetiségű és 4 ukrán/oroszl nemzetiségű személyből. A tanács képviselőit a helyi lakosok utcánként²⁰ választják meg.

1990-ig a nagyközséget a kommunista hatalom által irányított magyar nemzetiségű polgármester vezette. 1990–98 között pedig egy ukrán nemzetiségű polgármestere volt Tiszaújlaknak. Napjainkban, az 1998–2002-es időszakban, Tiszaújlak polgármestere a magát magyar nemzetiségűnek valló Kilb József.

Oktatási intézmények

Tiszaújlakon két középiskola működik: a Tiszaújlaki 2. Számú Széchenyi István Középiskola, amely magyar tannyelvű és a Tiszaújlaki 1. Számú Középiskola, amely ukrán tannyelvű középiskola. Emellett még működik egy vegyes tannyelvű óvoda is. A magyar iskolát életveszélyesnek nyilvánították és jelenleg közadományokból újjáépítés alatt áll. Az ukrán iskola helyett szintén egy korszerűbb iskolát építenek, amelynél már hosszú ideje félbeszakadtak a munkálatok. Tiszaújlakon jelenleg is működik egy zeneiskola, amely 4–7 éves képzésben oktat hangszeres zenét, többek között hegedűn, zongorán, trombitán, harmonikán.

Vallási élete

A nagyközségben négy felekezet – görög katolikus, római katolikus, református és pravoszláv – temploma található. Ezek közül csak a pravoszláv felekezetben nem magyar nyelvű az evangélium hirdetése, és a görög katolikus felekezetben szoktak orosz nyelvű miséket tartani. A másik két felekezetben az igehirdetés mindig magyar nyelven történik. A pravoszlávok most építik a templomukat.

19 Pontosabban kettő, mivel Pincés László képviselőt a tiszaújlaki „cigánybírónak” tartják, de ő is magyarnak vallja magát.

20 Nagyobb utcából egy képviselő, 2-4 kisebb utcából is egy képviselő.

Szociális, kulturális, gazdasági és egyéb ellátottsága

Tiszaújlakon 1989 óta működik a KMKSZ helyi szervezete. Ugyanebben az évben nyitották meg a Tiszaújlak–Tiszabecs kishatárátkelőt, amely azóta nemzetközi gyalogos és személygépkocsi határátkelővé fejlődött. Tiszaújlakon, a volt Szovjetunió időszakában, több ipari létesítmény is működött: famegmunkáló kombinát (15),²¹ takarmánygyár (14), cipőgyár (2), hidegaszfalt üzem (46), építőanyag- és vasbetongyár (47), asztalosműhely (29, 17), sertésfarm (13), pékség (34). A két legjelentősebb a famegmunkáló kombinát és a cipőgyár, amelyben a tiszaujlaki lakosok 70-80%-a és kb.1000-1100, a környező falvakban lakó munkás dolgozott. Napjainkban az utóbbi csődbe jutott, míg az előbbi csak fakitermeléssel és nyersanyag előállításával foglalkozik, 250-300 munkásnak adva ezzel munkalehetőséget. A település, ugyancsak a szovjet éra alatt, fejlett kereskedelmi hálózattal rendelkezett: nagyáruház (40), élelmiszerbolt (mai Európa Étterem, 41), vas- és fémáruk boltja, elektronikai cikkek boltja, pékáruk boltja, bútor-szaküzlet és több kis vegyes bolt. Jelenleg csak a Nagyáruház alsó, jobb oldali részlege működik, az üdítő- és ital-raktáráruház. Tiszaújlaknak van péksége is, amely csak negyedét termeli a volt kapacitásának. A mai napig működő patikáját Kárpátalja második gyógyszertáraként tartották számon.

Fontos szerepet játszik a település életében a piac, mely sok ember megélhetési forrása. A lakosok többsége innen szerzi be a mindennapi élelmiszerét. Tiszaújlakon a volt Szovjetunió ideje alatt három kórház és egy gyermekrendelő működött. A három kórházból kettő a járási egészségügyhöz tartozott. Napjainkban csupán a tiszaujlaki kórházban folyik a diagnosztizálás, illetve gyorssegély-nyújtás. Egészen a '80-as évek végéig mozi is üzemelt a településen, majd ezt követően sokáig üresen állt az épület, míg le nem bontották, a jövőben ide alakítják ki a Széchenyi István Középiskola tornatermét. A település egyetlen könyvesboltjában a helyi ukrán és orosz nyelvű könyvek mellett nagyon sok magyar nyelvű könyvet is lehetett kapni, azonban a bolt ma már nem működik. Tiszaújlakon három könyvtár vár az olvasókra: a két középiskolai és a település nyilvános könyvtára. Tiszaújlak buszállomással és vasúti rendező-pályaudvarral rendelkezik.

Tiszaújlaknak a volt Szovjetunió idején két, főként magyar nemzetiségűekből álló futballcsapata volt, amely sokáig a legjobb csapatok közé tartozott Kárpátalján. Jelenleg egyetlen csapat küzd a járási bajnokságban. Szórakozóhelyekben bővelkedik Tiszaújlak. Az egyik legszebb és legnagyobb a település központjában álló Európa Étterem. Emellett sok kis kávézó és bár nyújt szórakozási lehetőségeket a lakosoknak.

21 A szám a függelékben található térképen az objektum helyét jelöli.

Tiszaújlakon az utcanevek elnevezésükben 50-50%-ban magyar (Zöld, Móricz Zsigmond, Rákóczi stb.) és ukrán (Tyereskova, Majakovszkij, Sevcsenko, stb.) vonatkozásúak. Az intézmények neveinél, utcaneveknél, terek neveinél, hirdetések kiírásakor stb. az ukrán nyelvű táblák és hirdetések mellett magyar nyelven is olvashatjuk a közleményeket. Több emléktábla és emlékmű található a településen: az ukrán tannyelvű iskola falán a Móricz Zsigmond- és Esze Tamás-emléktáblák, az egyik üzlet falán a II. Rákóczi Ferenc-emléktábla (a Péterfalva felé vezető főút Rákóczi út), Szent János-kápolna, a nagyszőlősi úton egy kereszt az 1932-es árvíz áldozatainak emlékére, a patika mellett az 1944-ben elesett szovjet katonák emlékműve,²² a községháza előtt a sztálini terror áldozatainak emlékműve. A Turul-emlékművet az 1703–11-es Rákóczi-féle szabadságharc tiszteletére állították fel újra 1989-ben, mivel a szovjet csapatok az emlékművet lerombolták. Az 1989. évi avatóünnepség óta a Turul-emlékmű a magyarság „zarándokhelye” lett, hiszen minden év júliusának második vasárnapján Kárpátalja magyarjai, és más nemzetiségei is, júliális keretében megemlékeznek II. Rákóczi Ferenc fejedelem győzelméről. A községházán az ukrán nemzeti zászló mellett a magyar nemzeti lobogót is felvonják.

A lakosság bőven hozzájut a helyi és magyarországi magyar nyelvű sajtótermékekhez, valamint a televízió-, illetve rádióadásokhoz. A magyarországi és helyi magyar nyelvű sajtótermékek nagy részét a KMKSZ helyi alapszervezete terjeszti. A tv-adók közül a legnézettebbek a magyarországi kereskedelmi adók (RTL-klub, TV2), az M1, az M2 és a Duna Tv adásait csak nagyon kevesen nézik, mivel a műholdas jelek befogásához szükséges berendezések nagyon költségesek.

A település etnikai viszonyai

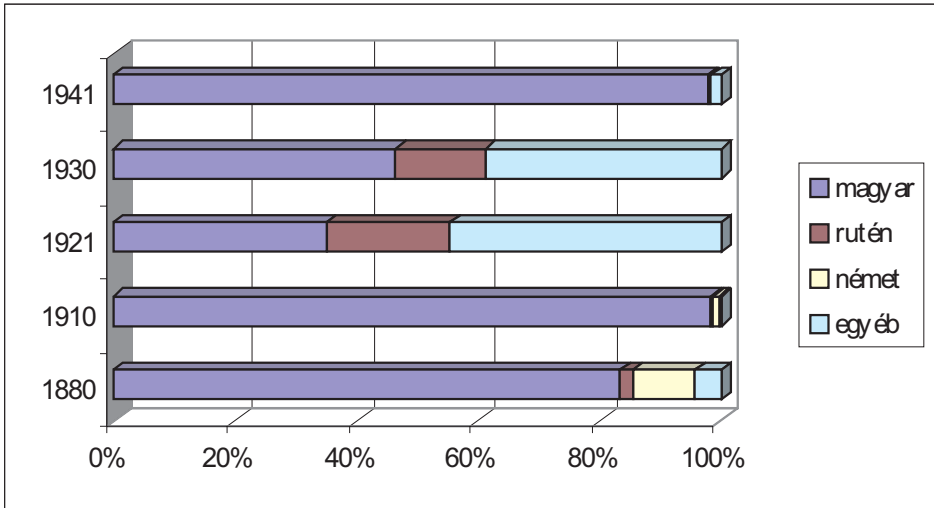
Az 1880. évi népszámlálási adatoktól kezdve az 1941. évi népszámlálási adatokig Tiszaújlak lakosságának száma stagnált. A magyarság településen belüli részaránya is csupán a cseh éra alatti időszakban (az 1921-es és az 1930-as népszámlálási adatok) csökkent 50% alá, de ezután ismét a 100%-ot közelíti meg (vö. 2. ábra).

Ha megfigyeljük a 3. ábrát, akkor jól láthatjuk, hogy a cseh éra alatti népszámlálások a magyarok drasztikus csökkenését, a rutén és egyéb nemzetiségűek számának rohamos emelkedését mutatják. Ez azzal magyarázható, hogy sok ember az incidensek elkerülése végett nem vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A település lakosságának száma az 1989–1999-es időszakban a helyi polgármesteri hivatal statisztikai adatai szerint 3450 fő fölötti stagnálást mutat. Csupán a 2000. évi adatok szerint figyelhető meg a lakosság 3400 fő alá

22 Az emlékmű oszlopa a szovjet időben lerombolt Turul-emlékmű eredeti oszlopprésze.

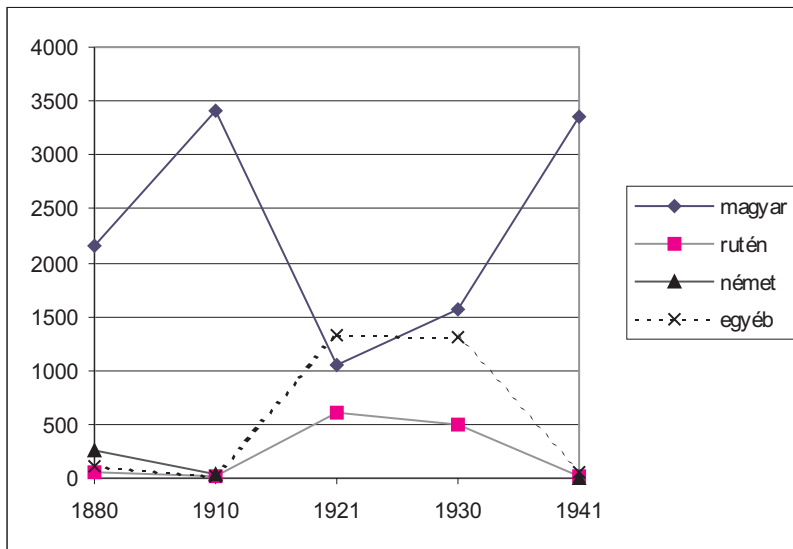
2. ábra

Tiszaújlak lakosságának nemzetiségi összetétele a népszámlálások szerint 1880-tól 1941-ig

3. ábra

Tiszaújlak nemzetiségi arányának változása a népszámlálási adatok szerint 1880-tól 1941-ig

történő csökkenése (vö. 4. ábra). Ugyanezen nyilvántartás adatai szerint Tiszaújlakon 1989-ben még találhattunk említést a cigány lakosságról, de már 1998-tól csupán egyetlen zsidó lakosa van a településnek a magyar, ukrán és orosz nemzetiségű lakosságon kívül. Ha ezeket az adatokat összevetjük a hivatalos adatokkal, akkor észrevesszük, hogy a lakosság száma kevesebb a hivatalos adatokénál, ugyanakkor a magyar nemzetiségű lakosok aránya nagyobb.

1. táblázat

Tiszaújlak etnikai összetétele 1989–2000 között a tiszaujlaki polgármesteri hivatal statisztikai adatai alapján

	Magyar	Ukrán	Orosz	Egyéb	Összesen
1989	3200	279	62	19 (cigány és zsidó)	3560
1990	3166	268	81	17 (cigány és zsidó)	3532
1991	3139	236	77	17 (cigány és zsidó)	3469
1992	3182	249	68	12 (cigány és zsidó)	3511
1993	3155	257	72	8 (cigánys és zsidó)	3492
1994	3149	259	70	8 (cigány és zsidó)	3486
1995	3172	246	86	8 (cigány és zsidó)	3512
1996	3151	231	79	7 (cigány és zsidó)	3468
1997	3164	253	79	7 (cigány és zsidó)	3503
1998	3211	271	66	1 (zsidó)	3549
1999	3183	279	66	1 (zsidó)	3529
2000	3042	287	68	1 (zsidó)	3398

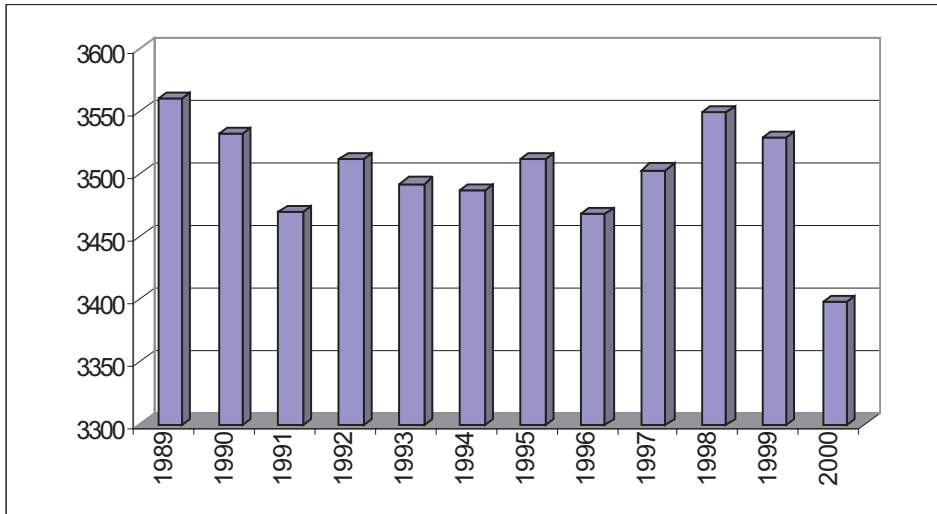
A települést – a helyi lakosok elmondása szerint – a cigányok már nagyon régóta lakják. Ez statisztikailag nyíltan nincs kimutatva, mivel a helyi lakosság által cigánynak nevezett lakosság magyar vagy más nemzetiségűnek vallja magát. A tiszaujlaki cigányokat öltözködésük alapján nem lehet megkülönböztetni a magyar nemzetiségű lakosságtól. Lakóházak terén szintén nem lehet túlzott különbségekről beszélni, hiszen a cigánycsaládok a putrik helyett két/háromszoba-konyhás lakóházakat építettek. A kulturális felfogásban a legjellemzőbb eltérést az iskolához való viszonyban lehet felfedezni. A legtöbb cigánygyerek még az érettségig sem jut el, és szinte senki nem tanul tovább.

Tiszaújlaknak 1941-ig jelentős zsidó nemzetiségű lakossága volt. A település főutcáján²³ többnyire a leggazdagabb zsidóknak voltak a kisebb kastélyaik. Ugyanígy a főutcán lévő boltok és céhek többnyire a zsidóság tulajdonát ké-

23 A központtól Tiszabökény irányába eső rész.

4. ábra

Tiszaújlak lakosságának változása 1989–2000 között a tiszaújlaki polgármesteri hivatal statisztikai adatai alapján

pezték. A zsidók bonyolították le Tiszaújlak kereskedelmi forgalmának 95-96%-át. A főutcával párhuzamosan futó, következő utcában²⁴ kizárólag csak zsidó családok laktak. Ebben az utcában volt a Zsidó-templom és a templomhoz tartozó fürdő²⁵ is. A helyiek mai napig egymás közt csak úgy nevezik ezt az utcát, hogy „zsidó utca”. A helyi temető mellett található meg a zsidó temető, amelyben a legtöbb síremlék márványtáblából készült. A szovjet éra alatt a temető sírjait megrongálták és sok márványtáblát elloptak. A temetőt nem nyilvánították még műemléknek,²⁶ mivel utoljára 1990-ben temettek el benne zsidó nemzetiségű elhunytat.²⁷ Napjainkban a polgármesteri hivatal statisztikai adatai szerint Tiszaújlakon csupán egy zsidó nemzetiségű ember él. A német elhurcolás után nagyon kevés zsidó család tért vissza. Ők a '80-as években települtek ki Izraelbe.

Az 1880. és az 1910. évi népszámlálási adatokban említést találunk német nemzetiségű lakosságról. A további népszámlálások adataiban és napjainkban már nem találhatunk német nemzetiségű lakost Tiszaújlakon.

24 A mai Sevcsenko utca a pékségtől a Nagyszőlős felé vezető főútig.

25 A szovjet éra alatt is fürdőként működött egészen a '80-as évek közepéig.

26 Az ukrán törvények szerint temetőt csak akkor lehet műemléknek nyilvánítani, ha már legalább 25 éve nem temetkeztek bele.

27 A tiszakeresztúri letérőnél lévő, volt bentlakásos iskola épületében élt.

A rutének az 1880-as népszámlálás adatai szerint nagyon kis számban éltek itt. Az 1921. és az 1930. évi cseh népszámlálási adatokban a rutének aránya megnő a településen. Ezzel egyidejűleg csökken a magyarok részaránya. Véleményem szerint ez a nemzetiségi arányváltozás Tiszaújlak életében nem drasztikus migrációval magyarázható, hanem csupán arról van szó, hogy a cseh éra alatti incidensek elkerülése végett a magyar nemzetiségű lakosok közül is többen nem magyarnak vallották magukat. Teóriámat valamelyest alátámasztja az, hogy az 1941. évi magyar népszámlálás adatai szerint a rutén és egyéb nemzetiségek részaránya Tiszaújlakon szinte a nullát közelíti, viszont a magyar nemzetiségű lakosok aránya 95% fölé emelkedett. Ez a drasztikus etnikum-változás szintén nem a migrációnak tudható be. 2000-ben a tiszaujlaki polgármesteri hivatal statisztikai nyilvántartása alapján a lakosság csupán 10,4%-a rutén (ebből 8,4% ukrán és 2% orosz nemzetiségű).

Tiszaújlakon a nemzetiségek (etnikumok) közül az orosz/ukrán nemzetiségűek kis szegregációját lehetett megfigyelni a volt Szovjetunió idején a lak tanya melletti tiszt lakásokban. Napjainkban a kis létszámú szláv kolóniába magyar nemzetiségű emberek települtek be kis számban. A másik ilyen szegregációt a cigány lakosság képezi. A cigányság többsége három utcában²⁸ lakik, amelyeket a helyi lakosok „cigány utcá”-nak, vagy „cigány sor”-nak neveznek. Lassú folyamat, de már a volt Szovjetunió idejében is megfigyelhető, a cigányok és az ukránok/oroszok betelepülése a magyarlakta részekre. Napjainkra a folyamat valamelyest felgyorsult. A magyar nemzetiségű lakosok túlzott aggodalom nélkül fogadják be szomszédjaiknak a más etnikumú embereket, lehet az ukrán, orosz vagy cigány. A helyi lakosok szerint nem a nemzetisége szerint kell megítélni valakit, hanem a tettei alapján. Tiszaújlakon az etnikai vegyülés két fő forrása az etnikai vegyes házasságok és az ingatlanvásárlás.

Tiszaújlakon 1996–1999 között 92 házasságot kötöttek. Ebből 6 „szlávok közötti” házasság, 21 pedig vegyes házasság, a többi pedig magyar házasság. Évente átlagban 1-2 szláv, 5-6 vegyes és 16-17 magyar házasságot kötnek.

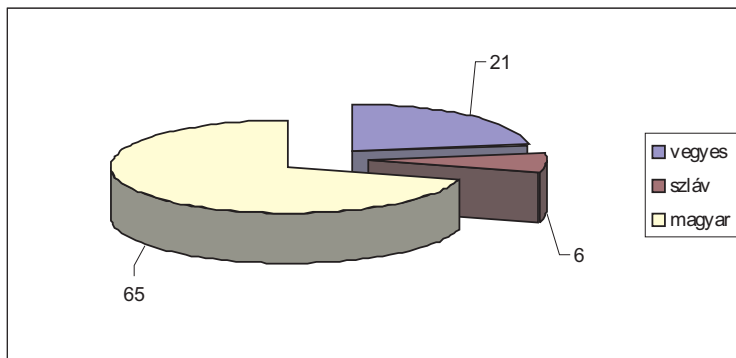
A tiszaujlaki lakosok többsége nem ellenzi a vegyes házasságot. Akadnak azonban olyan emberek is, akik szerint nem jó dolog az, ha különböző etnikumú emberek kötik össze életüket. Az egyik lakos azt mondta: „csuka a csukához, lóga a lógához”, vagyis ne keveredjünk más nemzetekkel. A legtöbb vegyes házasságot a '80-as években kötötték, amikor is az Oroszországba járó idénymunkások legtöbbször a munkahely környékéről „hozott” magának feleséget. Többször fordul elő az, hogy magyar nemzetiségű nő megy férjhez ukrán nemzetiségű férfihoz, mint fordított esetben.

Az etnikai vegyülés másik oka Tiszaújlakon az eladó ingatlanok megnövekedése. A '90-es évektől rohamosan nőtt az eladó ingatlanok száma. A cigány

²⁸ Tyereskova, Hajós és Csillag nevű utcák.

5. ábra

A tiszaujlaki házasságkötések etnikumok szerinti megoszlása (1996–1999)

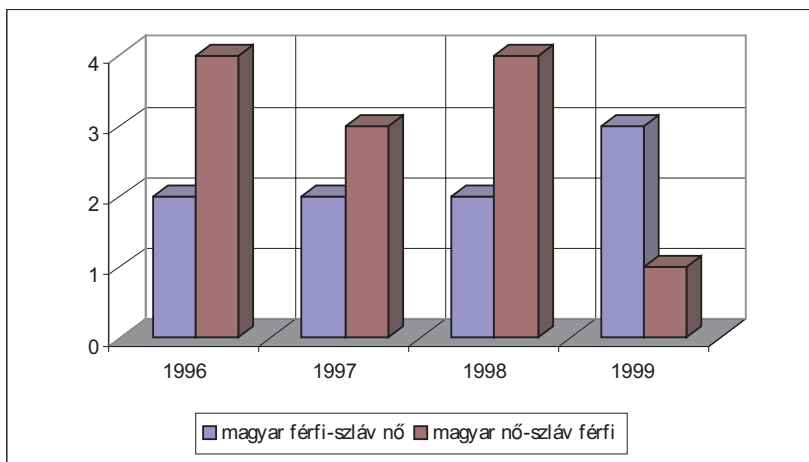

és az ukrán/oroszlakosok házvásárláskor több esetben is a magyarlakta részeken vásárolnak ingatlant. A házak megvásárláskor gyakran előfordul, hogy a más településekről betelepülő, nem magyar nemzetiségű lakosok vásárolják meg.

Az etnikumok között nagyon sok barátság kötődik Tiszaújlakon. A barátságokban, barátkozásban már nem érvényesül a „csuka csukához, lóga lógához” mondás. A mulatságokon (pl. diszkó, szüreti bál stb.) és a szórakozóhelyeken etnikumtól függetlenül megjelenhet bárki. Ezen a téren nincs et-

6. ábra

A vegyes házasságok nemek szerinti megoszlása az etnikum függvényében

nikai megkülönböztetés. Véleményem szerint és a helyi lakosok többségének véleménye²⁹ szerint is: az etnikumok a településen egyensúlyi helyzetben vannak.

A társadalmi életben szintén egyensúlyi állapotot figyelhetünk meg, hiszen akármelyik üzletbe, gyárba bemegyünk, ott vásárláskor magyar és ukrán nyelven egyaránt beszélhetünk. A gazdasági életben a mérleg egy kissé az ukrán és orosz fél javára billen, hiszen Tiszaújlak egyetlen gyárát³⁰ egy kijevei cég működteti. A település közigazgatási összetételét figyelembe véve, a település vezető posztjain többségében magyarokat találunk.

A tiszaújlaki lakosok nyelvhasználata és nyelvválasztási szokásai

A nyelv(ek) ismerete

A nyelvek ismereténél a „kérdezett”-ek véleményére támaszkodva egy hét-szintű skálán (az anyanyelvi szinttől a sehogy szintig) vizsgáltuk a nyelv(ek) tudását. Mindegyik „kérdezett” legalább jól tud beszélni magyar nyelven, és ebből 14-en anyanyelvi szinten beszélnek a magyar nyelvet. Ukrán és orosz nyelven 8, illetve 11 „kérdezett” beszél legalább jól, de ukrán nyelven csupán egy „kérdezett” beszél anyanyelvi szinten, míg orosz nyelven egy sem. 12 „kérdezett”-nek ukrán nyelv és 9 AK-nek orosz nyelv ismerete alacsony szintű, alig néhány szótól az egyáltalán nem tudásig terjed.

2. táblázat

A tiszaújlaki lakosok nyelvtudása (saját bevallás szerint; N = 20)

	Magyarul	Ukránul	Oroszul
Anyanyelvi szinten	14	1	
Nagyon jól	4	2	1
Jól	2	5	10
Nem nagyon jól		8	6
Alig néhány szót		3	2
Csak ért			1
Sehogy		1	

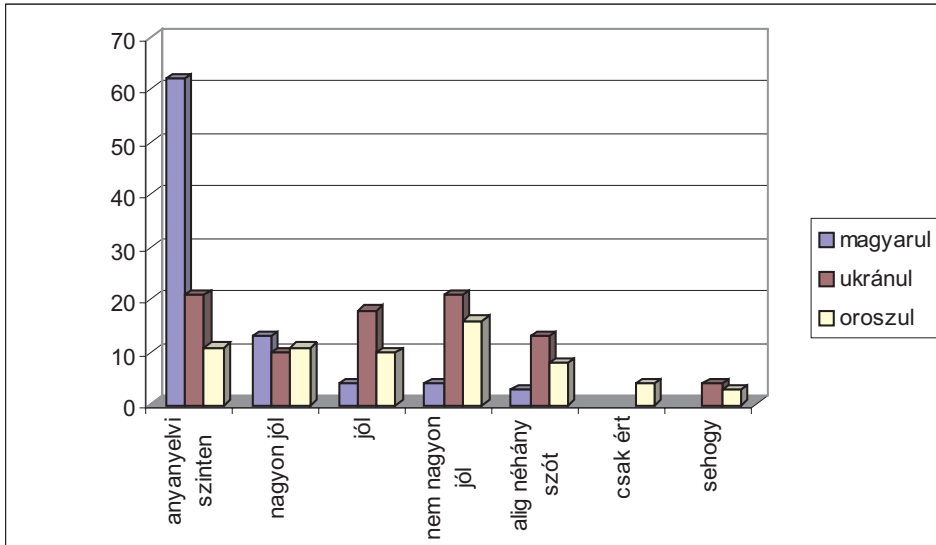
Az 1998. évi középiskolás és 2000. évi felnőtt kérdőíves felmérésben is ugyanilyen hétfokú skálán kellett értékelni a nyelvtudást a „kérdezett”-eknek.

29 Mindemellet akadnak olyanok is, akik szerint Tiszaújlakon magyar dominancia van, vagy olyanok, akik szerint az ukránok dominálnak, és olyanok is, akik szerint a cigányok uralkodnak a településen.

30 A famegmunkáló kombinát 2000-ben indította be a termelést.

7. ábra

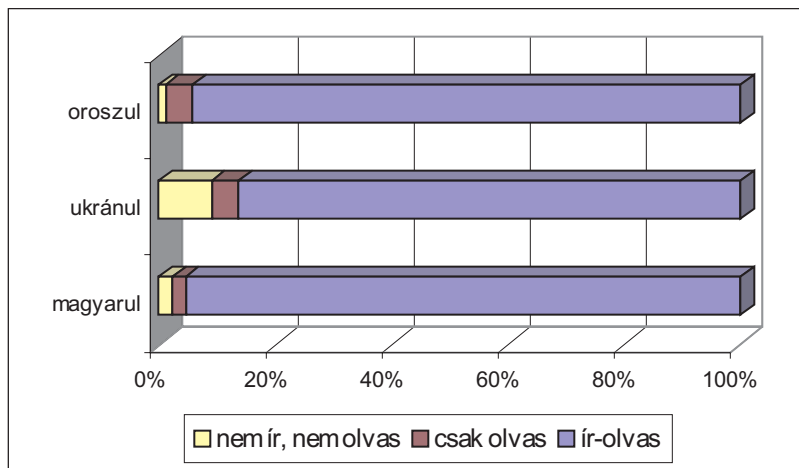
A tiszaujlaki lakosok nyelvtudása (saját bevallás szerint) (N = 88)

Az 7. ábrán jól láthatjuk, hogy az összedatok szerint 62 „kérdezett” anyanyelvi szinten beszéli a magyar nyelvet, míg az ukrán nyelvet csak 21 AK és az orosz nyelvet pedig mindössze 11 „kérdezett”. Az utolsó négy értéket az ukrán nyelv esetében 38 „kérdezett” és az orosz nyelv esetében 31 „kérde-

8. ábra

A tiszaujlaki lakosok írásbeli nyelvtudása (N = 88)

zett” jelölte meg. Az orosz nyelv 31 „lárdeuett”-je a középiskolás vizsgálat eredményeiből való, vagyis a 48 középiskolásból 31 nem beszél jól az orosz nyelvet. Ez abból következik, hogy többségük már egyáltalán nem tanulta az orosz nyelvet az iskolában. A szóbeli nyelvismeret mellett fontos az írásbeli nyelvismeret, vagyis tud-e a „kérdezett” írni-olvasni az adott nyelveken. Ezt a kritériumot az 1998. évi középiskolás és a 2000. évi vizsgálat adatai alapján vizsgáljuk meg.

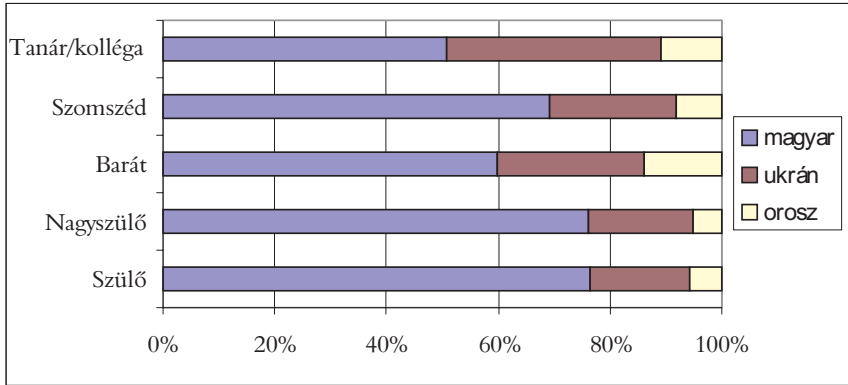
Magyar és orosz nyelven 84, ill. 83 „kérdezett” ír-olvas, 2, illetve 4 csak olvas, és 2, illetve 1 nem ír, nem olvas. Ukrán nyelven az 1998-as középiskolás vizsgálat „kérdezett”-ek mindegyike ír-olvas, míg a felnőtt „kérdezett”-ek csupán 28-an írnak, olvasnak, 4-en csak olvasnak és 8-an sem nem írnak, sem nem olvasnak. A 20 „kérdezett”-ből 19 a magyar nyelvet használja gyakrabban az ukrán nyelvvel szemben és csupán egy „kérdezett” használja egyforma arányban a két nyelvet. Ha ezeket az eredményeket a nyelvek ismerete (tudása) tükrében vizsgáljuk meg, akkor természetesnek mondhatjuk a magyar nyelv használati dominanciáját az ukrán nyelvvel szemben. 18 „kérdezett” szerint kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban szükség van az ukrán nyelv oktatására. Ugyancsak a „kérdezett”-ek szerint jelenleg a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban nem lehet hatékonyan elsajátítani az ukrán nyelvet. A „kérdezett”-ek azt is mondják, a következő szinteken lehet megtanulni a magyar tannyelvű iskolákban ukrán nyelven: 6 „kérdezett” szerint csak középelesen, 13 „kérdezett” szerint egy kicsit és 1 „kérdezett” szerint pedig egyáltalán nem lehet elsajátítani az ukrán nyelvet.³¹ 13 „kérdezett” szeretne megtanulni ukránul, 6 „kérdezett” nem különösebben és 1 „kérdezett” pedig egyáltalán nem szeretne megtanulni. Nagyon sok „kérdezett” (16) azon a véleményen van, hogy a magyar ajkú gyermekeknek mindenképpen meg kell tanulni az ukrán nyelvet, hogy boldogulhassanak az életben. Tehát az iskolai ukrán nyelv hatékony oktatása mindenképpen indokolt lenne a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. A „kérdezett”-ek szerint nemcsak a magyar tannyelvű iskolákban kellene az ukrán nyelvet oktatni Kárpátalján, hanem 18 „kérdezett” úgy véli, hogy a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban is kellene a magyar nyelvet oktatni.

Az Ukrajnában (Kárpátalján) élő magyar kisebbségnek 9 „kérdezett” szerint kötelessége megtanulni ukrán nyelven beszélni, míg 11 „kérdezett” szerint nem kötelesek a kisebbség tagjai az ukrán nyelv elsajátítására. Viszont 15 „kérdezett” szerint a Kárpátalján élő ukránoknak illene megtanulni a ma-

31 Több kárpátaljai oktatáskutató is (Orosz Ildikó, Csernicskó István, Beregszászi Anikó) is rávilágít arra a problémára, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban nincsenek megfelelő képesítésű szakemberek, nem megfelelőek az államnyelv hatékony elsajátításához a tankönyvek, szótárak, szemléltetők, stb. Így a magyar kisebbséghez tartozó kárpátaljai magyar ajkú gyermekeknek nincs megadva a lehetőség arra, hogy hatékonyan elsajátítsa a magyar nyelvet az iskolában, és ezáltal hatékony, aktív polgára legyen az ukrán államnak.

9. ábra

A tiszaujlaki lakosok nyelvhasználata a családban, a közvetlen környezetükben és a munkahelyen (N = 88)

gyar nyelvet. A „kérdezett”-ek véleménye szerint ukrán nyelven azért szükséges megtanulni, hogy jobban boldoguljon az életben (15 „kérdezettek”), vagy mert ez az államnyelv (4 „kérdezett”). 1 „kérdezett” szerint nem szükséges ukrán nyelven megtanulni.

Család, közvetlen környezet, munkahely

A család fontos színtere a nyelvhasználatnak, mivel az egyént már gyermekkorától ebben a közegben érik az első nyelvi, szociológiai és egyéb hatások. Másrészt minden ember érzelmileg legnagyobb mértékben a családtagjaihoz kötődik.

3. táblázat

A tiszaujlaki középiskolások és felnőttek nyelvhasználata a családban, a közvetlen környezetükben és a munkahelyen

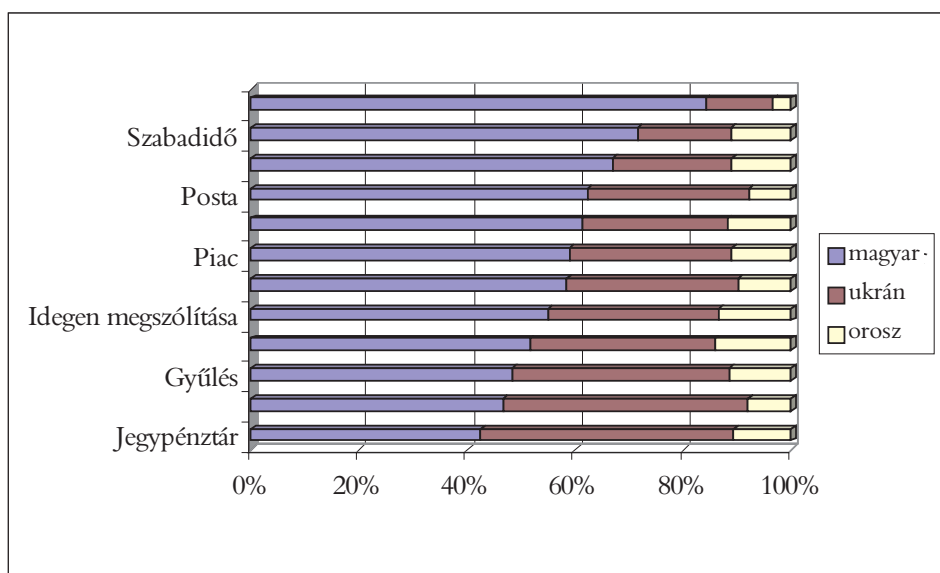
	Középiskolás (N = 48)			Felnőtt (N = 40)		
	Magyar	Ukrán	Orosz	Magyar	Ukrán	Orosz
Szülő	43	15	5	38	4	1
Nagyszülő	40	13	4	33	5	1
Barát	46	19	10	40	19	10
Szomszéd	46	14	5	39	14	5
Kolléga/tanár	32	32	4	38	21	11
Gyermek				35	4	1
Házastárs				33	6	

A szüleivel a magyar nyelvet 81 „kérdezett”, az ukrán nyelvet 19 „kérdezett” és az orosz nyelvet csupán 6 „kérdezett” használja a beszéd során. A nagyszülőkkel való kommunikáció során hasonló a megoszlás a nyelvek között. A felnőtt vizsgálat esetében a „kérdezett”-ek gyermekükkel és házastársukkal való beszéd során ugyanolyan mértékben használják a magyar nyelvet, mint szüleikkel. Barátaival és szomszédjaival 85-86 „kérdezett” beszél magyar nyelven. Ez azzal magyarázható, hogy Tiszaújlakon a nem magyar nemzetiségűek kisebbségben vannak, és ez a kevés nem magyar nemzetiségű ember is a magyar nemzetiségű emberek közé keveredve él. Ezért többnyire rá vannak „kényszerülve” a magyar nyelv elsajátítására és használatára.

A munkahelyen/iskolában kollégáikkal/tanáraikkal 70 „kérdezett” használja a magyar nyelvet, 53 „kérdezett” az ukrán nyelvet és 15 „kérdezett” az orosz nyelvet. A középiskolások megegyező arányban (32-32 „kérdezett”) használják a magyar és ukrán nyelvet a tanáraikkal való beszéd során, sőt, az ukrán tannyelvű középiskola tanulói többször használják az ukrán nyelvet, mint a magyar tannyelvű iskola tanulói. A felnőtt vizsgálatban a „kérdezett”-ek 38-an magyar nyelven, 21-en ukrán nyelven és 11-en orosz nyelven beszél kollégáival (vö. 3. táblázat).

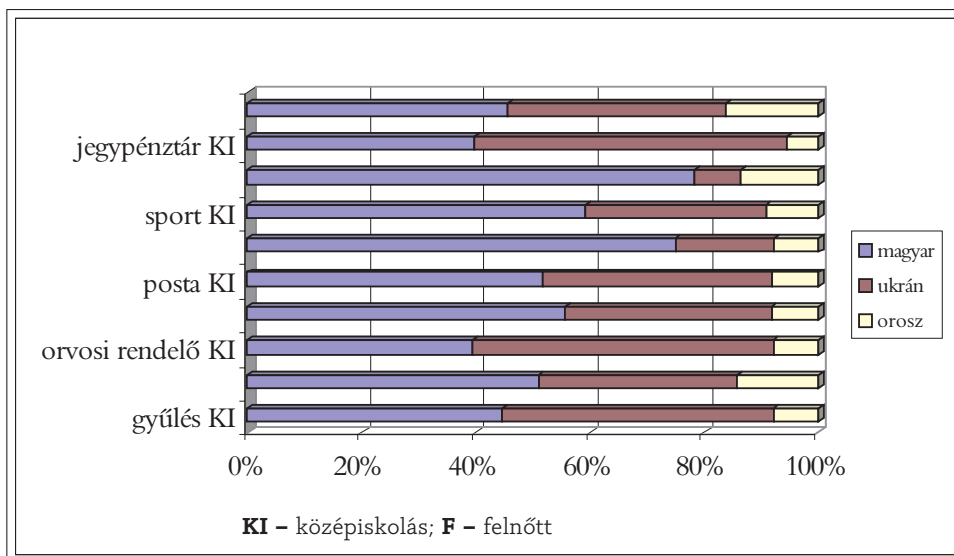
10. ábra

A tiszaujlaki lakosok nyelvválasztási szokásai Tiszaújlak formális és informális színterein (N = 88)

11. ábra

A tiszaujlaki középiskolások és felnőttek egymástól eltérő nyelvhasználati arányai

Tiszaújlak nyelvhasználati szinterei

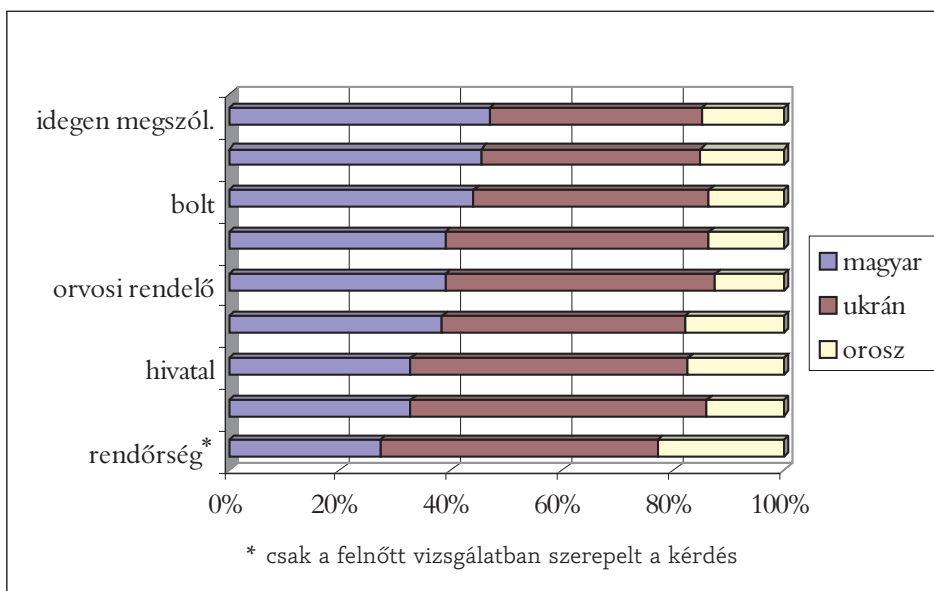
A legnagyobb a magyar nyelv dominanciája a tiszaujlaki vallási szintéren, ahol a magyar nyelvet hatszor annyian használják, mint az ukrán nyelvet. Ez természetes, hiszen Tiszaújlakon a három legjelentősebb egyházban magyar nyelven folynak az istentiszteletek.

Szintén elég magas arányban használatos a magyar nyelv az ukrán nyelvvel szemben a szabad időbeli nyelvhasználatkor. A sport szintéren már csak háromszoros a magyar nyelvi dominancia. Viszont, ha külön-külön megnézzük a két vizsgálat eredményeit, akkor megfigyelhetjük, hogy míg a középiskolások 32-szer a magyar és 17-szer az ukrán nyelvet használják, addig a felnőttek 29-szer a magyar és csak 3-szor az ukrán nyelv mellett voksoltak.

A bolt, a kultúregyesület, a posta, a piac és az idegenek megszólítása esetében a magyar nyelvi dominancia még kétszeres az ukrán nyelvvel szemben. A piacon mint informális szintéren azért használatos ily mértékben az ukrán nyelv, mert a környező, többségben nem magyar lakosságú falvak lakosai is itt adnak túl a portékáikon. A bolt esetében szintén ez a helyzet áll fenn, mivel az eladó(nő)k kb. 10-15%-a ukrán anyanyelvű, vagyis egyáltalán nem, vagy csak törve beszélnek a magyar nyelvet (vö. 10. ábra). A posta esetében, akár csak a sportnál, a középiskolások sokkal nagyobb mértékben (25 „kérdezett”) használják az ukrán nyelvet, mint a felnőttek (9 „kérdezett”) (vö. 11. ábra).

12. ábra

A tiszaujlaki lakosok nyelvválasztási szokásai a városok nyelvhasználati szinterein, ahová be szoktak utazni (N = 88)

A vendéglőkben és a gyűlések alkalmával még számottevő a magyar nyelvi dominancia, de már az orvosi rendelőben egyforma arányban használatos a magyar és ukrán nyelv. A vasúti és buszmegálló jegypénztárainál már az ukrán nyelv dominál a magyar nyelvvel szemben (10. ábra). Az utóbb említett négy nyelvhasználati szintéren a középiskolás „kérdezett”-ek többször használják az ukrán nyelvet, mint a felnőtt „kérdezett”-ek (11. ábra).

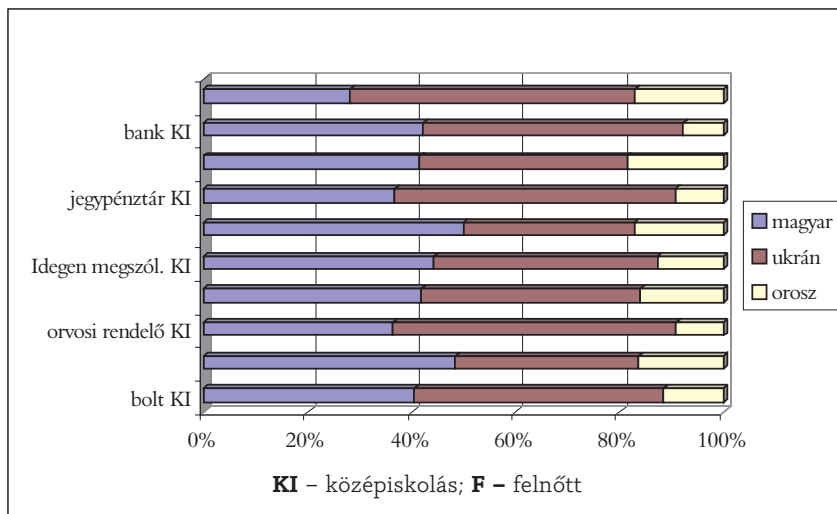
A városok nyelvhasználati szinterei

Összehasonlításképpen vizsgáljuk meg a nyelvválasztási szokásokat a városi szintereken, ahová a tiszaujlaki lakosok be szoktak utazni. A „kérdezett”-ek szinte mindegyike leggyakrabban Nagyszőlősrre és Beregszászra utazik. A kettő közül többen utaznak Nagyszőlősrre, mert Nagyszőlős a járási központ, itt intézendő a különböző hivatalos ügyek nagy része. Nagyszőlőst többségében ukrán nemzetiségű lakosok lakják (a magyar nemzetiségűek kb. 10%-os arányban élnek itt).³² A városokban is megmarad a magyar nyelvi dominancia

32 Hagyományosan Beregszászt tartják Kárpátalja egyetlen magyar többségű városának, ahol a magyar nemzetiségű lakosok kb. 42%-át teszik ki a város lakosságának.

13. ábra

A tiszaujlaki középiskolások és felnőttek egymástól eltérő nyelvhasználati arányai a városok szinterein

az idegenek megszólításakor, a szórakozóhelyeken és a boltokban. A szórakozóhelyeken és a boltokban a középiskolások többet használják az ukrán nyelvet, mint a felnőttek (12. ábra). Az ukrán nyelv dominánssá válik a magyar nyelvvel szemben a vendéglőben, az orvosi rendelőben, a hivatalokban, a bankban, a jegypénztáraknál és a rendőrségen. (Ez utóbbi csak a felnőttek vizsgálatában szerepelt.)

A két vizsgálat eredményeit külön-külön elemezve megfigyelhetjük, hogy a jegypénztárak esetében az ukrán nyelv a középiskolásoknál dominál, míg a felnőtteknél a magyar nyelv a domináns. Az ukrán nyelvet az orvosi rendelőben is a középiskolások használják többször, de ezen a szintéren már a felnőttek is egyenlő arányban használják a magyar és az ukrán nyelvet (13. ábra).

Identitástudat, attitűd

A magyar identitástudat Kárpátalján nem az etnikai, nem a vérségi összetartozást hangsúlyozó jelentést fedi le, hanem sokkal inkább a kultúrához és az érzelmek világához kapcsolódik.³³ A kérdőívben ezen irányból próbáltunk választ kapni a tiszaujlaki lakosok identitástudatáról, ahol a „kérdezett”-eknek a nyelvek tetszéséről, a nyelvek szeretetéről kellett véleményt nyilvánítani, il-

33 Vö. Gereben, 1995.

letve ötfokú skálán kellett értékelni a Magyarországhoz, Ukrajnához, volt Szovjetunióhoz, Kárpátaljához és saját szülőhelyükhöz (Tiszaújlak) való érzelmi kötődésüket. Az olyan véleményt, amely egy értékelő és egy érzelmi komponenst is tartalmaz, attitűdnek nevezzük.³⁴

Nyelvi identitás

Tiszaújlakon az 1998. évi középiskolás és a 2000. évi felnőtt vizsgálat eredményei szerint a 88 AK-ból 83 szeret magyar nyelven beszélni és csupán három nem szeret. Ukrán nyelven 43-43 szeret, illetve nem szeret beszélni, és orosz nyelven pedig csupán 28 „kérdezett” szeret és 55 „kérdezett” nem szeret beszélni. Megfigyelhető, hogy a felnőttek orosz nyelven szeretnek beszélni, míg a középiskolások ukrán nyelven a magyar nyelv mellett. A fentieket figyelembe véve természetes lehet az a tény, hogy a magyar nyelvet 19 „kérdezett” használja gyakrabban, mint az ukrán nyelvet. A 2000. évi középiskolás vizsgálat 20 tiszaujlaki „kérdezett”-jéből 13 a magyar nyelvet használja gyakrabban, 3 az ukrán nyelvet és 4 pedig mindkét nyelvet egyforma arányban használja.³⁵ Az interetnikus kapcsolatokat és a lokális identitástudatot vizsgáló felmérésben a megkérdezett 20 „kérdezett”-ből 16 úgy véli, hogy a magyar nyelv szebb, mint az ukrán nyelv. A nyelv szépségénél talán azért is ilyen egyértelműek a határok, mert 19 „kérdezett” szerint egyáltalán nem hasonlít a magyar és az ukrán nyelv egymásra.

A 2000. évi felnőtt vizsgálatban a „kérdezett”-nek ötfokú skálán (ahol 5 volt a legnagyobb érték) értékelnie kellett a nyelv tetszését, szépségét. Az eredmények hasonlóságot mutatnak ezen vizsgálat eredményeivel: a magyar nyelv 4,98-as átlagértéket, míg az ukrán nyelv csupán 3,00 átlagértéket kap. Az orosz nyelv a „kérdezett”-ek szerinti dallamosságával 4,08-as átlagértéket ér el (14. és 15. ábra).

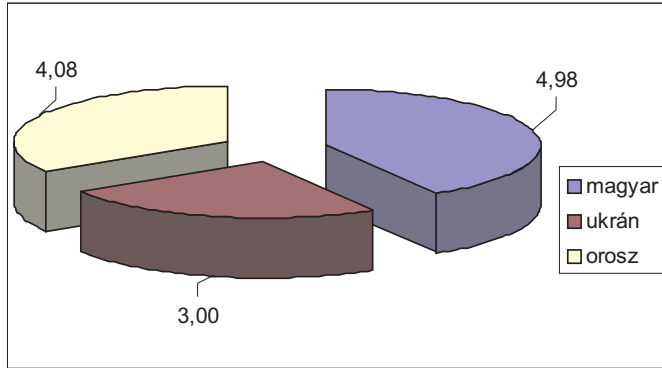
A nyelv szépségét egy másik irányból is megközelítettük, mégpedig abból, hogy „hol beszélnek a legszebben magyarul?” 13 „kérdezett” Kárpátalját jelölte meg, míg 7 „kérdezett” Budapestet. Ez is bizonyíték a kárpátaljai identitástudatra, hiszen csupán Budapestet tartják egyes „kérdezett”-ek magyarul szebben beszélő helynek, és nem pedig a többi kisebbségi térséget. De ez arra is rámutat, hogy a magyar nyelvnek fontos szerepe van a kárpátaljai magyar kisebbség körében mint etnikai, nyelvi identitás kialakulásában, erősítésében, megtartásában. Hasonló arány figyelhető meg a 2000. évi középiskolás vizsgálat tiszaujlaki „kérdezett”-einek körében.

34 Vö. Aronson, Elliot: *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

35 Ebben a vizsgálatban az ukrán tannyelvű középiskola tanulói is részt vettek.

14. ábra

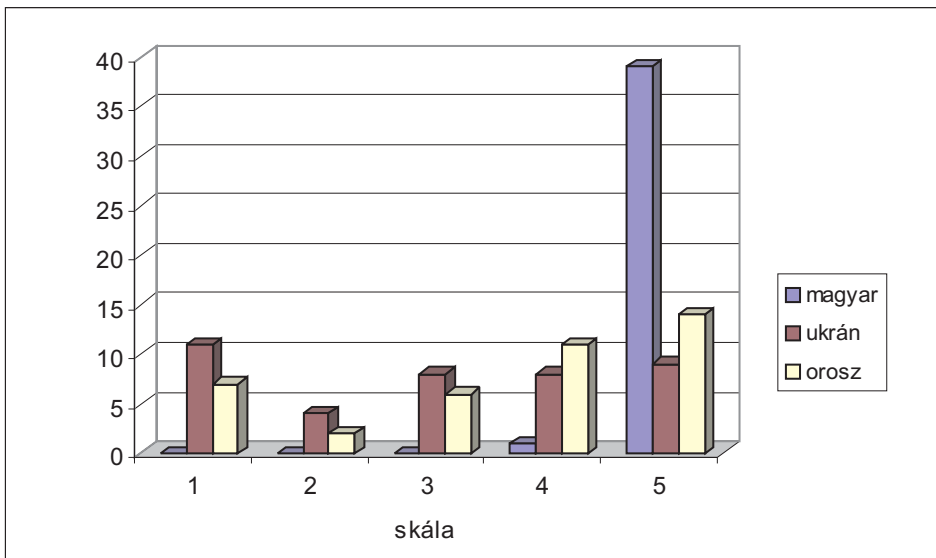
A nyelvek szépsége átlagértékek szerint (N = 40)

A 2000. évi középiskolás vizsgálatban 220 „kérdezett” Budapestet, 127 „kérdezett” magyarországi vidéki városokat, 37 „kérdezett” magyarországi falvakat, 169 „kérdezett” Kárpátalját, 19 „kérdezett” Erdélyt, 3 „kérdezett” Felvidéket és 1 „kérdezett” a Vajdaságot jelölte meg a kérdőívekben a fent említett nyelvszépségi kérdésben. A két adat összehasonlításából is kitűnik a tiszaujlaki lakosok Kárpátalja-tudata. 20 „kérdezett”-ből csupán kettő látja

15. ábra

A nyelvek szépsége ötfokú skálán értékelve (N = 40)

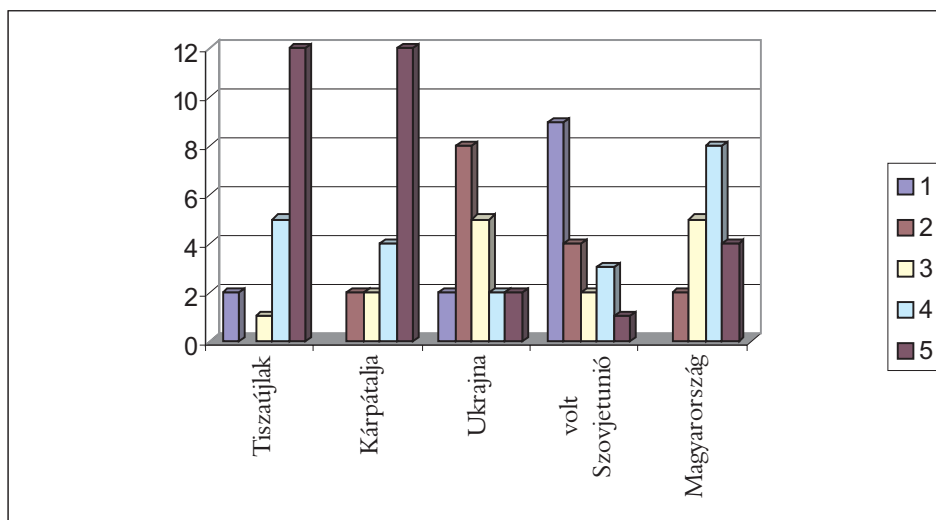
úgy, hogy Kárpátalján a magyar nyelvvel könnyebb boldogulni, mint az ukrán nyelvvel, 18 „kérdezett” az ukránt jelölte meg. A 2000. évi középiskolás vizsgálatban hasonló eredményeket tapasztaltunk: 96 „kérdezett” szerint könnyebb a magyar nyelvvel boldogulni Kárpátalján, mint az ukrán nyelvvel, és 488 „kérdezett” viszont az ukrán nyelvet jelölte meg.

Érzelmi kötődés, attitűd

A sportolóknak, csapatoknak való szurkolásra rákérdezve, 17 „kérdezett” a magyar–ukrán mérkőzésen a magyar csapatnak/sportolónak, illetve a magyar–idegen (nem ukrán) játékon 18 „kérdezett” szurkol a magyar csapatnak/sportolónak. Az ukrán–idegen (nem magyar) mérkőzéskor 16 „kérdezett” az ukránoknak szurkol és csupán 4 „kérdezett” az idegeneknek. Ezekből az eredményekből is kiderül az, hogy a tiszaujlaki lakosok magyarságtudata erős.

16. ábra

A tiszaujlaki lakosok érzelmi kötődése ötfokú skálán értékelve (N = 20)

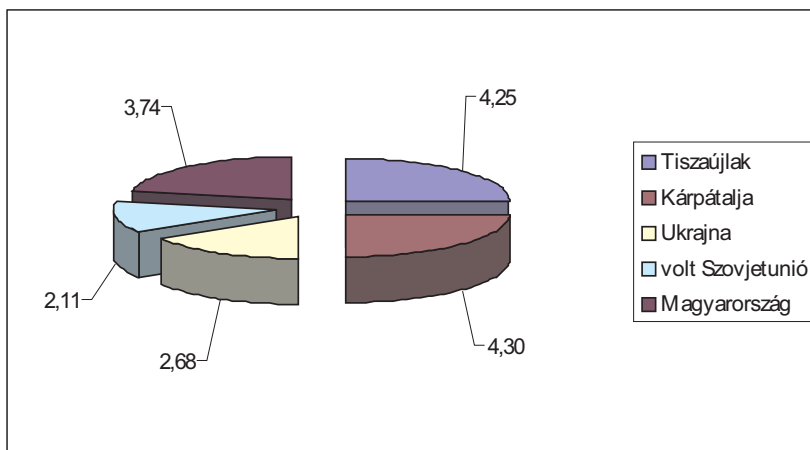

A kérdőívekben a „kérdezett”-eknek egy ötfokú skálán (5 – nagyon erősen kötődöm, 1 – egyáltalán nem kötődöm) kellett értékelni a saját falujához, Kárpátaljához, Ukrajnához, a volt Szovjetunióhoz és Magyarországhoz való érzelmi kötődésüket.

A volt Szovjetunióhoz csupán egy „kérdezett” kötődik nagyon (5), három eléggé (4), kettő közepesen (3), négy nem nagyon (2) és kilenc AK pedig egyáltalán nem kötődik (vö. 16. ábra). A volt Szovjetunió mindössze 2,11-os átlagértéket kapott az érzelmi kötődés terén (17. ábra). A volt Szovjetunió eseté-

17. ábra

**A tiszaujlaki lakosok érzelmi kötődése átlagérték szerint
(N = 20)**

ben a nők és a férfiak érzelmi kötődése eltérést mutat. A női „kérdezett”-ek négyes-ötös értéket nem is írtak, és csupán 2 hármast, 3 kettest és 6 egyes értéket jelöltek meg. A nők esetében az átlagérték csupán 1,64. A férfiak esetében 1 „kérdezett” ötös, 3 „kérdezett” négyes, 1 „kérdezett” kettes és 3 „kérdezett” egyes értéket jelölt meg, így a férfi „kérdezett”-ek esetében az átlagérték 2,75. A 2000. évi középiskolás vizsgálatban a volt Szovjetunióhoz való érzelmi kötődés átlagértéke 1,60-ra csökken.

Ukrajnának mint jelenlegi politikai létezőnek 2,68-os átlagértéke nem túl biztató eredmény számára (17. ábra). Ukrajna is túlnyomórészt az első három értéket kapta meg a kérdőívekben (16. ábra). Az ukrán állam 1990-ben vált ki a volt Szovjetunió kötelékéből. Mint fiatal állam, jelentős gazdasági gondokkal küzd. Ez is lehet a magyarázata annak, hogy az anyaország közvetlen szomszédságában élő magyar kisebbség miért fordul ekkora bizalmatlansággal Ukrajna felé. Sőt, Ukrajna kisebbségi és oktatásügyi törvényei és az állam viszonyulása kisebbségi állampolgáraihoz még inkább ezt mozdítják elő.³⁶ Főként ezzel magyarázható a magyar kisebbség ily kismértékű érzelmi kötődése Ukrajnához. A 2000. évi középiskolás vizsgálat tiszaujlaki „kérdezett”-einél az Ukrajnára adott értékek átlageredménye még ennél is alacsonyabb: csupán 2,25. A 2000. évi felnőtt vizsgálatban viszont az átlagérték 3,6 és ez jobb, mint a középiskolások esetében, de még így sem mondható biztatónak.

36 Vö. Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998.

Magyarországhoz mint anyaországhoz erősebb a „kérdezett-ek érzelmi kötődése, mint akár a volt Szovjetunióhoz, vagy akár Ukrajnához, habár a 3,74-os átlagérték is igen alacsony (17. ábra). Ez a közepes érzelmi kötődés annak is köszönhető, hogy az anyaországbeli magyarok lekezelően, lenézően viszonyulnak a kárpátaljai magyar kisebbség tagjaihoz. Ez a jelenség a legjobban a határátkelő magyarországi oldalán figyelhető meg, amikor is a vámtisztek és az útlevélkezelő határőrök, korosztálytól függetlenül, durva, olykor trágár viselkedést tanúsítanak a kárpátaljai magyar kisebbség tagjaival szemben (13. ábra).³⁷

A 2000. évi középiskolás vizsgálat tiszaujlaki „kérdezett”-ei körében Magyarország csupán 3,30 átlagértéket, a 2000. évi felnőtt vizsgálatban a Magyarországhoz való érzelmi kötődés 4,00 átlagértéket kapott. Kárpátalja Ukrajnánál és Magyarországnál is nagyobb átlagértéket (4,3) ért el, ami szintén azt bizonyítja, hogy a tiszaujlaki (sőt az egész kárpátaljai) lakosok erős „Kárpátalja-identitástudattal” rendelkeznek. Ebben a vizsgálatban a saját faluhoz, Tiszaujlakhoz való kötődés alacsonyabb átlagértéket (4,25) ért el, mint a Kárpátalja. 2000. évi felnőtt vizsgálatban a Tiszaujlakhoz való érzelmi kötődés 4,93-t ért el, míg a Kárpátaljához való érzelmi kötődés 4,68-t. A 2000. évi középiskolás vizsgálat tiszaujlaki AK-inél a Kárpátaljához való érzelmi kötődés is csupán 3,35-t ér el. Nem éri el a 4,00 átlageredményt sem (3,70) a saját településhez, Tiszaujlakhoz való kötődés.

Az erős lokális identitástudat azzal is bizonyítható, hogy a tiszaujlaki lakosok a környező falvak lakóitól magukat feljebb valónak³⁸ tartják, mivel ők városi típusú településen élnek. Nagy rivalizálás van a környező településekkel a futball terén. Ha a tiszaujlaki futballcsapat egyik környező falu csapatával játszik, akkor kötelezőnek tartják a győzelmet. Ezek a találkozók igazi rangadó hangulatot árasztanak magukból.

Egyet megállapíthatunk: a leggyengébb érzelmi kötődés a volt Szovjetunió és a jelenlegi politikai életterülethez, Ukrajnához kötődik. Ezeket követi Magyarország, mint anyaország. A legnagyobb átlageredményeket Kárpátalja és a saját település (Tiszaujlak) kapta.

Összefoglalás

Tiszaujlak 80-90%-ban magyarok által lakott település. Ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a tiszaujlaki lakosok Kárpátalja-, magyarság- és lokális identitástudata kialakulhatott és megerősödhetett. Ezeket az identitásjelzőket az

37 Vö. Karmacsai Zoltán: Tiszaujlak lakosságának identitástudata. In: *Közoktatás*, 2000/1. 8.

38 Magukat városi lakosnak, a környező falvak lakóit pedig parasztnak tartják.

is erősítette, hogy a magyar nyelvet Tiszaújlakon belül és kívül gyakran használják a tiszaujlaki lakosok.

Nagy szerepe van abban Ukrajna kisebbségpolitikájának is, hogy nem történt meg a magyar kisebbség beolvadása a többségi nemzetbe. A fejlett magyar oktatási rendszer elemi oktatási szintre történő csökkentésének a felvevése, a kisebbségi jogok megsértése, stb. – mind-mind a magyarságtudat, a Kárpátalja-tudat megerősödését idézte elő. Fontos szerepet játszott a tiszaujlaki lakosok lokális identitástudatának erősödésében a Magyarországhoz való közelség, illetve a Tiszaújlak–Tiszabecs nemzetközi határátkelő megnyitása, amelyen át az anyaországgal való érintkezés mindennapos lett. A határátkelő megnyitásával azonban nemcsak az anyaországgal való érintkezés vált lehetővé, hanem egyfajta negatív hatás is a helyi és a kárpátaljai lakosokra. Ez az utóbbi tény nagyban befolyásolta azt, hogy a tiszaujlaki lakosok szembetűnően alacsony érzelmi kötődést mutatnak Magyarországgal.³⁹

Mind Magyarországhoz, mind pedig Ukrajnához való alacsony érzelmi kötődés⁴⁰ hívta elő és erősítette fel a Kárpátalja-tudatot. Ezért is kapott oly magas értékeket, illetve mindkét említett térnél nagyobb átlagértéket Kárpátalja. A magyarságtudat megőrzését az is segíti, hogy a szomszédos falvak többségben magyar nemzetiségűek által lakottak és a két legközelebbi városban (Nagyszőlős, Beregszász) is jelentős magyar nemzetiségű lakos él. Ezért a tiszaujlaki lakosok nemcsak Tiszaújlakon használhatják a magyar nyelvet, hanem a szomszédos falvakban és városokban is.

A tiszaujlaki lakosok Tiszaújlakhoz való érzelmi kötődése, Tiszaújlak-tudata a legtöbb esetben a szomszédos települések lakosaival szemben nyilvánul meg. A tiszaujlaki lakosok olykor már fanatikus büszkeséggel nyilvánítják ki tiszaujlaki mivoltukat. A saját településhez való kötődés oly erős, hogy nemzetiségi, etnikai határokat átlépő összefogás is megfigyelhető valamilyen Tiszaújlakot érintő ügy érdekében.⁴¹ A magyarságtudat fennmaradásában, erősödésében nagy szerepe van a magyar nyelvű írott és mechanikus sajtótermékekhez való szabad hozzáférésnek is. A tiszaujlaki lakosok nagy többsége főként a helyi magyar nyelvű és a magyarországi újságokat olvassa, de kis részük ukrán nyelvű lapokat is olvas. Hasonló a helyzet a televízióadók terén is, csak ebben az esetben valamivel többen nézik az ukrán nyelvű televí-

39 Ez a jelenség Kárpátalja szinte minden magyarlakta településén megfigyelhető.

40 Ukrajna nem törődik eleget a magyar kisebbség ügyével, hiszen a kisebbségpolitikája is a kisebbségek felszámolására törekszik; a magyarországiak pedig lekezelően ukránoknak tekintik őket.

41 A legtöbbször fiatalok körében figyelhető meg ez a jelenség diszkóbeli összetűzéskor. De ilyen eset volt az 1998-as árvíz utáni belvíz probléma, amikor a tiszaujlai lakosok átvágták a két vízelvezető árkot elválasztó sávot, és így a víz Tiszaújlakot fenyegette. A tiszaujlai lakosok közösen zárták el a víz útját és védték meg az elzárást a tiszaujlaiakkal szemben kisebb szóváltások árán.

zióadókat, mint ahányan az újságokat olvassák. Tiszaújlakon a magyarság problémái előtérben állnak, hiszen a magyar többségű, községi tanácsban 4/5 részt magyar nemzetiségű képviselők vannak jelen.

Tiszaújlak lakossága körében megfigyelhető az a jelenség, amely szerint a fiatalabb nemzedék nagyobb arányban használja az ukrán nyelvet, mint a középkorosztály. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a tiszaújlaki magyar nemzetiségű lakosság a beolvadás felé halad, hanem éppen ellenkezőleg: a tiszaújlaki magyar nemzetiségű lakosoknak nem elég csupán az anyanyelv elsajátítása, hanem ahhoz, hogy érvényesülni tudjon az ukrán állam szellemi és hivatali életében, szükséges az ukrán nyelv legalább középfokú elsajátítása is. Ez nem csupán a tiszaújlaki lakosságra értendő megállapítás, hanem az egész kárpátaljai magyar kisebbségnek szükséges az ukrán nyelv hatékony elsajátítása.

A magyar nyelv mellett azért szükséges az ukrán nyelv elsajátítása, mert ezáltal a kárpátaljai kisebbség elkerülheti a szegregációt, amely, akárcsak a beolvadás, a kisebbség „megsemmisüléséhez” vezet. Kárpátaljai neves oktatáskutatók (Orosz Ildikó, Cserniczkó István, Beregszászi Anikó) is egy olyan oktatási modell kialakítását tűzték ki célul, amelynek célja anyanyelv-domináns kétnyelvű kisebbségi lakosok nevelése. Ez az oktatási modell az anyanyelv-megőrzési oktatási program, amelynek célja az anyanyelv megőrzése mellett az államnyelv hatékony elsajátítása.⁴²

Végezetül leszögezném, hogy Tiszaújlak lakossága körében erős magyarság-, Kárpátalja- és Tiszaújlak-tudat figyelhető meg. Igaz ugyan, hogy viszonylag gyakoriak a vegyes házasságok, hogy minden magyar nemzetiségű embernek vannak ukrán és/vagy orosz nemzetiségű barátai, de ez esetben nem jelenti azt, hogy a magyarságtudat, a magyar identitástudat, a magyarság településen belüli szerepe, stb. gyengülne. Sőt, véleményem szerint ezáltal a Tiszaújlakon – és az egész Kárpátalján – élő nemzetiségek, etnikumok a békés együttélés alapjait teremt(het)ik meg.

42 Vö. Tove Skuntnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbség*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.